

מנהג האשכנזים¹ לקרוא את קריאת המסעות בניגון מיוחד כעין שירת הים², ונאמרו בזה כמה טעמים³. ומנהג הפרושים בארץ ישראל לקרוא בניגון הרגיל⁴.

נוהגים כשמסיימים אחד מחמשה חומשי תורה, שהציבור עומד על רגליו בקריאת פסוק אחרון, ובעל הקריאה מסיים את המילים האחרונות בקול רם ובניגון, והציבור אומרים "חזק חזק ונתחזק" בקול רם ובניגון, ואח"כ חוזר הקורא ואומר כן. ובפשטות אין לעולה לתורה לומר זאת⁵. וכל זה רק בעליית האחרון, אך במפטיר קוראים כרגיל, ואין אומרים חזק⁶.

❖❖❖ ❖❖❖ ❖❖❖

❖ דיוקים ודקדוקים ❖

¹ כן מנהג גרמניה (דברי קהלת), ליטא (אחת שאלתי עמ' קכ"ה), הונגריה (חודש בחדשו - מנהגי הגר), ושאר קהילות אשכנז ופולין.

² ויש בזה שני מנהגים. ברוב המקומות נוהגים לנגן פסוק אחד בניגון יורד, ולאחריו פסוק אחד בניגון עולה, וממילא מחוברים כל שני פסוקים יחד במחזור ניגון אחד.

למנהג זה יש מתחילים לנגן מפסוק י', ופסוק י"ד נקרא ללא ניגון. ויש המתחילים לנגן מפסוק י"א, ופסוק י"ד נקרא בניגון למעט התיבות ולא היה שם מים לעם לשמות שנקראות ללא ניגון. פסוקים ט"ו-ל"ו נקראים בניגון, פסוקים ל"ז-מ' נקראים ללא ניגון, פסוקים מ"א-מ"ו נקראים בניגון, ויש נוהגים לקרוא את התיבות בגבול מוצב שבסוף פסוק מ"ד ללא ניגון. פסוקים מ"ז-מ"ח יש נוהגים לקרוא בניגון, ויש נוהגים לקרואם ללא ניגון.

ויש מקומות שנוהגים לנגן שני פסוקים בניגון יורד, ולאחריו פסוק אחד בניגון עולה, וממילא מחוברים כל שלשה פסוקים יחד במחזור ניגון אחד (כד מנהג גרמניה כמו שכתב בדברי קהלת).

למנהג זה הפסוקים המנוגנים הם: פסוקים י"א-י"ג, ט"ו-ל"ה, מ"א-מ"ג, מ"ה-מ"ז. ופסוקים י"ד, ל"ו-מ', מ"ה, נקראים ללא ניגון, ובפסוק מ"ז מנגן רק את תחילת הפסוק ויסעו מעלמן דבלימיה (דברי קהלת).

ויש להעיר, שמחמת הניגון המיוחד יש נטיה לנגן ללא התאמה לטעמים כלל, אך באמת יש להקפיד לנגן את טעמי המקרא בניגון המיוחד, ולא לקרוא בניגון המיוחד ללא טעמים כלל (חזן ממה שמחברים פסוקים יחד שא"א להטעים בסוף פסוק כראוי. וכן משמע בדברי קהלת בפרשת בתעלת שכתב שמתוך חביבות ועל צבא או נעל צבאו לנגן בהן כעין קדמא קטן שעליהן, אך בפסוק ועל צבא קטן בניגון המיוחד, אלא ינגן בניגון המתאים להטעמת טפחא אנתחתא).

ויש שנוהגים לנגן בניגון המיוחד, אך מנגנים אותו בהתאמה מלאה לטעמי המקרא וללא חיבור פסוקים, באופן שכל פסוק מנוגן בפני עצמו. ויש לברר האם מנהג זה היה נהוג במקצת מקומות, או שזה רק תיקון למנהג שמנגנים בחיבור פסוקים.

³ בדברי קהלת כתב שהטעם כמו שכתב רש"י בד"ה אלה מסעי (במדבר ל"א א'), ונראה שכוונתו למה שכתב רש"י שהמסעות נכתבו להודיע חסדיו של מקום, וא"כ יש מקום לנגנם בנפתח המורה של חסד ה' עמנו.

והמהרה"ש שיק (מובא בגיטת שאול בחור ה', עמ' ט') ביאר ע"פ מחלוקת רש"י ורמב"ן אם המסעות היו לשבח או לגנאי, שלרש"י היו לגנאי (שכתב: שאע"פ שגור עליהם לטלטל ולהניעם במדבר), ולרמב"ן היו לשבח (שכתב: נתן דעתו לכתוב המסעות ונתכוין בזה להודיע חסדיו של הקב"ה עמם), ולפי דעת הרמב"ן שהיו לשבח, צריך לקרואם בניגון המיוחד, ולפי דעת רש"י שהיו לגנאי, קוראים את המסעות כדרך שאר פרשיות. והעיד שכך נהגו אצל רבו החתם סופר לקרוא המסעות ללא ניגון. ויש שנתנו טעם (עלה יונה עמ' ש"ח) ע"פ שיטת רב אשי (מסכת עבודה זרה כ"ד ע"ב) שבכל המסעות כשאמר משה קוּקָה יִי וַיַּפְצוּ אִיִּבָּי וְגו', ענו ישראל את שירת רוני רוני השיטה, וא"כ כל המסעות היו בשירה.

⁴ וכן כתב הגר"ש דבליצקי (קונטרס תקון תפלה עמ' ל', ספר ורח המשמש עמ' פ"ג). וצ"ע בטעם ביטול המנהג שהיה נהוג בכל תפוצות אשכנז. ואולי לא בכל המקומות נהגו כן, וכמו שהובא בהערה לעיל בשם המהר"ם שיק שמנהג החתם סופר היה שלא לנגן במסעות, וצ"ע בזה.

ויש להעיר, שאע"פ שמנהג זה היה נהוג באשכנז ופולין, נראה שהוא מנהג מאוחר ממאות השנים האחרונות, ואינו מנהג קדום, שמנהג זה אינו מופיע בספרי המנהגים המוקדמים, והובא לראשונה בספר דברי קהלת המתעד את מנהגי פרנקפורט בשנת תקע"ח.

ל' ב': **אֲשֶׁר צִוָּה יי** - יש להקפיד לנגן את הטעמים במקומם הנכון, ולא להחליף בין המרכא והטפחא ולהטעים **אֲשֶׁר צִוָּה יי**. ל' ג': **אֲזַיְשִׁבֶּע** - הטעם מלעיל בשי"ן.

לְאֶסֶר - האל"ף בשווא נח². ואין להבליעה ולקרוא לְסֶר, או לקרוא לְאֶסֶר בסגול האל"ף.

ל' ד': **וְאֵשָׁה** - השי"ן דגושה, והה"א לא נשמעת, ונקרא **וְאֵש**. וכן הוא להלן. ובהמשך הפרשה: **אִישָׁה** - השי"ן רפה, והה"א במפיק³. וכן הוא להלן.

וְאֶסְרָה - הסמ"ך בשווא נע. וכן הוא להלן.

בְּנִגְיָה - הנו"ן בשווא נח, ויש להזהר שלא להבליע את העי"ן שאחריה ולקרוא בְּנִיָּה. וכן בכל מקום בו מנוקד שווא נח לפני אות גרונית, יש להזהר שלא תבלע האות הגרונית⁴. ולהלן

ויתכן שהפרושים אכן ביטלו מנהג זה, משום שיש לפקפק על מנהג זה מצד שמשנים מניגון ופיסוק הטעמים, ובפרט שאף בסוף פסוק לא מפסיקים כראוי, וכתבו הפוסקים (שתי ידות, דרך חיים ק"ח ע"ב, והובא בשע"ת ס"ס ס"א) שיש להקפיד על ההפסק בסוף פסוק אף יותר משאר טעמים.

וכן יש לדון אם יש בהשמטת נגינת סוף פסוק וחיבור שני פסוקים יחד איסור מצד דין כל פסוקא דלא פסקיה משה אנו לא פסקינן ליה (תענית כ"ז ע"ב, מגילה כ"ב ע"א). שמלשון שו"ע הרב (סי' תצ"ד סעיף י"א, ובבב"ל שם העתיק דבריו מילה במילה) משמע, שאע"פ שמוסיף נגינת סוף באמצע פסוק, אם ממשיך לקרוא את חצי הפסוק השני אין בזה איסור מצד דין כל פסוקא וכו', ורק אם מפסיק לגמרי את הקריאה באמצע פסוק עובר על דין זה. וא"כ ודאי שגם בהשמטת נגינת סוף פ' וחיבור שני פסוקים אין איסור מדין כל פסוקא וכו'.

אך מדברי היעב"ץ (הגהותיו לקידושין ל' ע"א, לוח ארש סימן תס"ב) מוכח שאם מוסיף נגינת סוף באמצע פסוק, אף כשאינו מפסיק הקריאה לגמרי, או אם קורא כמה פסוקים יחד ומשמיט נגינת סוף פ' בסוף הפסוק, עובר על דין כל פסוקא וכו'. וכן נקטו בפשיטות באגרות משה (או"ח ח"ג סי' י"ט), ובהליכות שלמה (תפילה, פ"ב דבר הלכה אות ל"ד).

¹ ואם בעל הקריאה עלה אחרון, לא יחזור אחר הקהל.

² כתבנו כאן בקצרה את המנהג המקובל, ללא המקורות. אי"ה בעתיד יבואר בארוכה ענין זה, מקורו, מנהגיו, אופן אמירתו, וגוסחו המדויק.

³ כתב בקסת הסופר (פתחתו לחלק שני, אות ו'): אבל דין נח נראה אינו נוהג באל"ף, ומה שנמצא נֶאֱדָר בְּקֶדֶשׁ שהאל"ף בע"כ היא כמו נח נראה מדדלי"ת שלאחריה דגושה, וזה דלא כמנהג הלשון אלא מטעם כמס. וכוונתו שאע"פ שדרך האותיות הגרוניות להתרחב משווא נח לחטף, כאן האל"ף נשארה בשווא נח שלא כמנהג.

ולענין אופן הגיית אל"ף בשווא נח, כתב רש"ס שהיא קלה מאד עד שכמעט ולא תורגש בקריאה. והיינו שלא אל"ף יש מבטא מסויים שהוא קל מהאות עי"ן, ולכן אפשר לבטא בשווא נח, ולא שאין לאות אל"ף מבטא כלל.

⁴ כל לשון אִישָׁה שהוא שם עצם לנקבה, השי"ן דגושה והה"א לא נשמעת. וכל אִישָׁה שהוא לשון איש, שלה, השי"ן רפה והה"א במפיק.

והטעם שהשי"ן דגושה בתיבת אִישָׁה שהוא שם עצם לנקבה, כתב האבן עזרא (בראשית ב' כ"ג) שהוא כדי שלא ישמע שהכוונה לאיש שלה, ואע"פ שאם הכוונה לאיש שלה הה"א צריכה להיות במפיק, מ"מ בידול זה לא מספיק, כי מצוי במקרא שנשמט המפיק בה"א (כגון: ותחקרה בחקת שמות ב' ג'). לכן היים הןקדה, שם ט' י"ח. ועוד), וע"כ הוסיפו בידול נוסף זה של הדגש בשי"ן.

ולפי זה יוצא שיש להקפיד מאד הן להדגיש את השי"ן בתיבת אשה שהוא שם עצם לנקבה, כדי שלא ישמע שהכוונה לאיש שלה והושמט המפיק, והן להשמיע את הה"א בתיבת אישה שהוא לשון איש שלה, שלא ישמע שמתכוון לשם עצם אשה.

⁵ מחמת קלות האות הגרונית במבטא, כאשר יש לפניה אות המנוקדת בשווא נח, יש נטיה להשמיט את האות הגרונית מהמבטא, ולנקד את האות שלפניה בניקוד שלה במקום בשווא נח (כגון: מלך במקום מלֶאךָ, שמון במקום שמֶעוֹן, וינג במקום ויִנְהָג). וזה מצוי פעמים רבות, וצריך זהירות רבה מאד ע"מ לא להיכשל בזה.

וכבר הזהיר על זה ביסוד ושורש העבודה (שער שלישי פרק שני), והאריך שם להראות לעין כל את גודל קלקולי התיבות וחסרון האותיות במי שאינו נוהר

רשימת המילים בפרשה שיש להזהר בהן בזה: **שָׁמְעוּ. וְלֹא־סָר. אֲלֶעָזָר. בָּלָעַם. שִׁבְעָת. וְסִהֲרַתָּם. שִׁבְעִים. אֲצַעְדָּה. גִּלְעָד. וְאֶלְעָלָה. וּבָעֵן. לְרֹאוֹת. וַיֵּרָאוּ. מְלָאוּ. וְהִלָּאָה. וַדְּעוּ. גִּלְעָדָה. אֲתָהֶן. מִסְעִי. לְעִבְאָתָם. לְמִסְעֵיהֶם. וַיִּסְעוּ. וּבְאֵילָם. וְשִׁבְעִים. בְּקִהְלָתָהּ. בְּמִקְהֵלֹת. וּמִמָּאֵת. וְלִמְעֵט. תִּמְעִיט. וְהִתְאֵוִיָּתָם. לְחִשְׁעָתָהּ. שָׁמְעוּ. פְּדָהָאֵל. לְבִהְמָתָם. תִּמְעִיטוּ. בְּפָגְעוּ. בְּשִׁנְאָה.**

ל' ה': **אֲשֶׁר אֶסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ** - יש לנגן את שני המונחים כראוי, ואין להשמיט את המונח הראשון ולהטעים אֲשֶׁר־אֶסְרָה על־נַפְשָׁהּ במקף¹⁰. וכן הוא להלן ל"ג נ"ה: **אֲשֶׁר תֹּתִירוּ מֵהֶם.**

ל' ו': **יִסְלַח־לָהּ** - היו"ד במתג, והסמ"ך בשווא נח. וכן הוא להלן.

ל' ז': **וְאִם־הָיוּ תִהְיֶה לְאִישׁ** - יש להקפיד לנגן את הטעמים כראוי, ולא להטעים וְאִם־הָיוּ תִהְיֶה לְאִישׁ.

תִּהְיֶה - ה"ה"א בשווא נח¹¹. ואין להבליעה ולקרוא תִּהְיֶה, או לקרוא תִּהְיֶה בחיריק ה"ה"א, אלא יש לבטאה כהוגן בשווא נח. וכן הוא בכל שווא נח באות ה"א, וכן הוא להלן בתיבות: **וַיְהִי. וְהָיִיתָ. יְהִי. פְדָהָאֵל. תִּהְיֶינָה. יְהִדְפָּנוּ.**

ל' ט"ו: **אֹז אֶת־כָּל־אֶסְרֶיהָ** - יש להקפיד לנגן את הטעמים במקומם הנכון, ולא להטעים אֶת־כָּל־אֶסְרֶיהָ.

ל"א ב': **מֵאֵת** - יש להזהר שלא להבליע את האל"ף וישמע שקרא מֵת. וכן הוא להלן.

ל"א ג': **מֵאֲחֶכֶם** - התי"ו בדגש, והשווא נע.

ל"א ו': **וְאֶת־פִּינְחָס** - הנו"ן בשווא נע.

ל"א ח': **עַל־חִלְלֵיהֶם** - יש אומרים שהלמ"ד הראשונה בשווא נע, ויש אומרים שהיא בשווא נח¹².

ל"א י"א: **אֶת־כָּל־הַשָּׁלָל** - יש להקפיד לנגן את הטעם כראוי במקף, ולא להשמיט את המקף ולהטעים אֶת־כָּל־הַשָּׁלָל.

ל"א י"ב: **אֶל־עֶרְבָתָהּ** - הרי"ש בשווא נח¹³. וכן הוא להלן.

ל"א י"ד: **מֵצָבָא** - הצד"י בדגש, והשווא נע¹⁴.

ל"א ט"ו: **הַחֲיִיתָם** - יש להזהר שלא להבליע את היו"ד ולקרוא החתם, או לקרוא החֲאָתָם באל"ף, או לקרוא החֲיִיתָם בחטף פתח.

ל"א ט"ז: **הֵן הִנֵּה** - יש להקפיד לנגן את הטעמים כראוי, ולא להשמיט את המונח ולהטעים הֵן־הִנֵּה במקף.

ל"א י"ז: **וְעָתָה** - יש להקפיד על הגייה נכונה של העי"ן, שלא ישמע שקורא וְאָתָה באל"ף.

ל"א י"ט: **הַשְּׁלִישִׁי, הַשְּׁבִיעִי** - השי"ן בדגש, והשווא נע.

ל"א כ': **וְכָל־כְּלִיעָזָר** - יש להקפיד על הגייה נכונה של העי"ן, שלא ישמע שקורא אֹזֶר באל"ף.

וְכָל־כְּלִיעָזָר - יש להקפיד לנגן את הטעם כראוי במקף, ולא להשמיט את המקף ולהטעים וְכָל־כְּלִיעָזָר.

תִּתְחַטָּאוּ - יש להקפיד לנגן את הטעם סוף פסוק כראוי, ולא להוסיף טעם נוסף לפניו ולהטעים תִּתְחַטָּאוּ¹⁵.

ל"א כ"ד: **בְּגִדֵיכֶם** - הדלי"ת בצירי, והוא לשון רבים. ויש להזהר שלא ישמע שקורא בְּגִדְכֶם בשווא נע, שהוא שינוי משמעות ללשון יחיד.

ל"א כ"ו: **הַשְּׁבִי** - השי"ן בדגש, והשווא נע.

ל"א כ"ז: **תִּפְשִׁי** - הפ"א בשווא נע.

ל"א כ"ח: **וְהִרְמָתָהּ** - הטעם מלרע בתי"ו.

ל"א ל': **תִּקַּח | אֶתְּךָ** - שני מונחים לגרמיה זה אחר זה.

לְלִוִּים - הלמ"ד רפה, והשווא נח¹⁶. וכן הוא להלן.

ל"א ל"ב: **בְּזֹזוּ** - הזי"ן בשווא נע. ואע"פ שיש ספרים המנקדים בְּזֹזוּ בחטף פתח, אין להגותו כפתח, אלא כשווא נע פשוט¹⁷. וכן הוא להלן. וכן הוא בכ"ף שלהלן ל"ב ל': **בְּתִכְכֶּם**. וברי"ש שלהלן ל"ג נ"ה: **וַיִּצְרְרוּ**.

ל"א ל"ו: **הַמִּחְצָה** - החי"ת בחטף סגול. ואין לקרוא הַמִּחְצָה

לקרוא כראוי. וציין לדבריו בבאור הלכה (סימן ס"א, ד"ה ידגיש).

¹⁰ ענין זה מבואר בגליון פרשת שמות תשע"ה הערה ל'.

¹¹ והוא נהגה כמו מפי' ה"א שבסוף תיבה, כגון בתיבות: עֵמָה, אֲתָה, וכדומה. וגם כאן באמצע תיבה הוא נקרא מפי' ה"א. ויש הטועים לחשוב שמפי' הוא דוקא הנקודה הבאה באות ה"א שבסוף תיבה, אך באמת מפי' פירושו מוציא, דהיינו שהה"א נשמעת ונהגית בשווא נח, אף אם היא באה באמצע תיבה, ודלא כמו במילה פְּדָהָאֵל (במדבר א' י') וכדו', ששם הה"א אינה נהגית כלל.

והטעם לכך שנקודת המפי' באה רק בסוף תיבה, משום שבאמצע תיבה (כגון בתיבת יִתְּנָה), ע"י שהאות מנוקדת בשווא יודעים שהיא נקראת, ולכן אין צורך בנקודת המפי'. ובסוף התיבה לא רצו לנקד בשווא, מפני שיש תיבות המנוקדות בסופן בפתח גנובה ובמפי' יחד, כגון: גִּבְיָהּ, יִצְיָהּ, ואם היו מנקדים בשווא, ולא בנקודת המפי', היה צורך לנקד בניקוד כפול, גם בפתח וגם בשווא, וממילא היות שלא ניתן לנקד אות אחת בשני ניקודים שונים, המירו את סימון המפי' שבסוף תיבה משווא לנקודה בתוך האות.

ויש לציין, שישנם כ"י בהם כאשר יש חשש לבליעת הה"א בשגגה באמצע תיבה, מוסיפים את נקודת המפי' אף באמצע תיבה, ואע"פ שהיא מנוקדת גם בשווא, וכגון בכ"י לניגוד שמנוקד: בְּהִשְׁמָהּ (ויקרא כ"ו מ"ג), פְּדָהָאֵל (במדבר ל"ד כ"ח), יְהִדְפָּנוּ (שם ל"ה כ'). וכן בכ"י ששון 507 מנוקד פְּדָהָאֵל. וכן כתב באור תורה שבספרים ספרדיים מנוקד בְּהִשְׁמָהּ עם נקודת המפי' בה"א, והביא דבריו בקסת הסופר ח"ב.

¹² משום כלל הדומות. וענין זה מבואר בגליון פרשת וארא תשע"ה הערה י"ב.

¹³ המנחת שי (מאמר מאריך חקירה ב') הסתפק אם במקומות אלו השווא נע או נח, ובפשטות השווא כאן נח. אך בכ"י א"ז א"ח הרי"ש מנוקדת בחטף פתח לסמן על נעות השווא, ואולי היו סופרים שטעו וסברו שהשווא נח. וצ"ע.

¹⁴ ומכיון שרוב הקוראים אינם מבחינים בהגיה בין וי"ו לבי"ת רפה, אם יקרא מֵצָבָא ללא דגש ובשווא נח, ישמע כאילו קורא מִצָּבָה.

¹⁵ כיון שהסוף פסוק בא כאן מיד אחר האתנחתא, ללא טעם נוסף ביניהם, וע"י זה נוצר קצת מחסור בנגינה, יש נטיה להוסיף טעם נוסף לפני הסוף פסוק. ויש להזהר לא לעשות כן אלא להטעים כראוי.

¹⁶ כ"א עיין במאמר על השווא שאחר ה"א הידיעה שם מבואר שכאשר נשמט הדגש שאחר ה"א הידיעה (או אחת מהאותיות כל"ב המנוקדות בפתח להורות על ידוע), ואין מתג לפני השווא, השווא נח.

וכאן אין מתג לפני השווא (וכ"כ מנחת שי במדבר א' נ', ח' ו'), ומוכח שהלמ"ד שאחריה בשווא נח. ואע"פ שיש מעט ספרים עם מתג לפני השווא, ספרים אלו הלכו בשיטה אחרת שלא דקדקה בהנחת מתגים אלו, ולא באו להורות שהשווא נע (כמו שהוכיח ר"ח¹⁸), עיין במאמר על השווא שאחר ה"א הידיעה הערה ה'). וכן כתב להדיא ר"י חיוג' (שלשה ספרי דקדוק, עמ' 130), שהלמ"ד שבתית הלוי בשווא נח. ובסידור ר' שבת' סופר (תפילת שבת, משנת השרי שהלוי היו אומרים) כתב שהלמ"ד בשווא נע, ואף כתב שמהרש"ל בסידורו ניקד את הלמ"ד בחטף פתח, דהיינו שהבין ג"כ שהשווא נע. וכנראה מכיון שבספריהם היה מתג, לא חילקו, והסיקו מכך שהשווא נע.

¹⁷ כמבואר בארוכה במאמר החטפים שחטף פתח זה הוא ניקוד מושאל הבא לסמן על שווא נע, ואינו חטף פתח ממש.

בשווא נח.

ל"א מ"ז: אַתְּהָאֲחִי אֶחָד מִדְּהַמְּשִׁים - יש להקפיד לנגן את הטעמים כראוי, ולא להטעים אֶתְהָאֲחִי אֶחָד מִדְּהַמְּשִׁים.

ל"ב א': וּמִקְנָה | רַב - מונח לגרמיה, ואינו מונח רגיל עם פסיק אחריו.^כ

לִבְנֵי רַאוּבֵן וְלִבְנֵי גָד עֲצוּם מֵאָד - יש להקפיד להטעים היטב את הטפחא המפסיק שבתיבת וְלִבְנֵי גָד, שהוא ניגון מפסיק יותר מהתביר^כ שבתיבת רַאוּבֵן, שאם לא יטעים כראוי ישמע שלבני ראובן היה מקנה רב, ולבני גד היה מקנה עצום מאד, בעוד שפירושו שלבני ראובן ולבני גד היה מקנה רב ועצום מאד^כ.

יַעֲזֹר - העי"ן בשווא נח. ואין להבליעה ולקרוא יֹזר, או לקרוא יַעֲזֹר בפתח העי"ן. וכן הוא להלן. וכן הוא להלן י"א: וּמִקְנָה. נִשְׁבַּעְתִּי.

ל"ב ג': וּשְׁלָם - השי"ן בשווא נח^כ. וכן הוא בנו"ן שבתיבת: וּנְבֹ. ובבית"ל שבתיבת: וּנְבֹן.

ל"ב ה': חֵן - יש להקפיד על הגייה נכונה של החי"ת, שלא ישמע שקורא כן בכ"ף.

ל"ב ו': תִּשְׁבּוּ פָה - הטעם מלעיל בתי"ו^כ.

ל"ב ח': בְּשִׁלְחִי - השי"ן בקמץ קטן, והלמ"ד בשווא נח.

ל"ב י': וַיַּחֲרָף - יש להזהר שלא להבליע את האל"ף ולקרוא וַיַּחֲרָף^כ. וכן הוא להלן.

ל"ב י"א: וְלִיעֲקֹב - הוי"ו במתג, והלמ"ד שאחריו בשווא נח^כ.

כִּי לֹא-מָלְאוּ - יש להקפיד לנגן את הטעמים במקומם הנכון, ולא להטעים כִּי-לֹא מָלְאוּ.

ל"ב י"ב: הִקְנִי - הקו"ף בדגש, והשווא נע.

ל"ב י"ד: חֲטָאִים - החי"ת בפתח, והטי"ת בדגש. והוא תואר, שפירושו חוטאים. והקורא חֲטָאִים בחטף פתח ורפה, משנה משמעות לשם עצם חטא בלשון רבים^כ.

ל"ב ט"ו: לְהַנִּיחוּ - הה"א בפתח, והנו"ן דגושה. והוא לשון עזיבה. והקורא לְהַנִּיחוּ בנו"ן רפה^כ, יתכן שמשנה משמעות ל"ל לשון מנוחה^כ.

ל"ב ט"ז: וַיִּשְׁשׁוּ - הגימ"ל בדגש, והשווא נע.

ל"ב י"ז: מִפְּנֵי - הפ"א בדגש, והשווא נע.

יִשְׁכְּרִי - השי"ן בשווא נע.

ל"ב י"ח: אֶל-בְּתִינִי - התי"ו בדגש קל, ולא בדגש חזק^כ.

ל"ב י"ט: בָּאָה - הטעם מלעיל בבי"ת, והוא לשון עבר. והקורא בָּאָה מלרע משנה משמעות ללשון הווה^כ.

^כ בבקלהל י' ד': כִּי מִרְפָּא יִנִּיחַ חֲטָאִים גְּדוּלִים.

ל' ובגמ' ברכות י' ע"א איתא: הנהו בריוני דהוו בשבבותיה דר' מאיר והוו קא מצעריו ליה טובא, הוה קא בעי ר' מאיר רחמי עליוהו כי היכי דלימותו, אמרה ליה ברוריא דביתוהו מאי דעתך משום דכתיב (תהלים ק"ד ל"ה) יתמו חטאים, מי כתיב חוטאים, חטאים כתיב, ועוד, שפיל לסיפיה דקרא ורשעים עוד אינם, כיון דיתמו חטאים ורשעים עוד אינם, אלא בעי רחמי עליוהו דלהדרו בתשובה ורשעים עוד אינם, בעא רחמי עליוהו והדרו בתשובה.

ופירש רש"י ו"ל: בריוני. פריצים: חֲטָאִים כתיב. קרי ביה חֲטָאִים שיכלה יצר הרע: ע"כ.

וכתב שם היעב"ץ בהגהותיו: רש"י ד"ה חטאים כתיב קרי ביה חטאים. נ"ב חֲטָאִים קרינן בפתח וטי"ת דגושה, והוא תואר, ענינו כמו חוטאים, אלא מדכתיב חטאים ולא כתיב חוטאים, קרי ביה חֲטָאִים בחטף פתח, שהוא שם דבר של חטא בריבויים, והכוונה שיכלה היצ"ר שהוא סבת החטאים ויתמו החטאים והעונות ולא החוטאים זה פשוט. עכ"ל.

והיינו, שאע"פ שבפסוק כתוב חֲטָאִים בפתח ודגש, ובאמת הוא תואר על האנשים החוטאים, בכל זאת, כיון שלא כתוב בפירוש בפסוק יתמו חוטאים, אלא כתוב יתמו חטאים, אפשר לדרוש את הפסוק גם שהכוונה יתמו חֲטָאִים בחטף פתח ורפה, שהכוונה שיכלו החטאים עצמם. אך זו דרשה, ואילו פשוטו של מקרא קאי על החוטאים, שהרי מנוקד בפתח ודגש.

לא לקוראים בהגיה המבחינה בין קמץ לפתח, אם לא ידיגשו את האות, אע"פ שעשו שלא כדין, לא שינו משמעות, כיון שהמשמעות ניכרת גם ללא הדגש ע"י הפתח. אך לקוראים בהגיה שאינה מבחינה בין קמץ לפתח, שאצלם כל הבידול בין המשמעים הוא ע"י דגשות ורפיון האות, אם לא ידיגשו יש לחשוש בזה לשינוי משמעות.

^כ בבית יוסף (או"ח סימן כ"ה) כתב שאין בזה שינוי משמעות, ובלבוש (שם סעיף ז') כתב שלא דק ויש בזה שינוי משמעות. ובאחרונים שם (מור וקציעה, מחזיק ברכה, ועוד) האריכו לדון בזה, ואכ"מ.

^כ כבישעיה כ"ח י"ב: זאת המְנוּחָה הִנִּיחוּ לְעִנִּי.

^ל ענין זה מבואר בגליון פרשת שמות תשע"ה הערה ט"ז.

^{לה} בתיבת באה, כשהטעם מלעיל בבי"ת היא לשון עבר, דהיינו שבאה כבר, וכשהטעם מלרע באל"ף היא לשון הווה, דהיינו שבאה עכשיו, וכמו שכתב רש"י בכמה מקומות (בראשית ט"ו י"ז, ב"ט ו', מ"ב כ"א, מ"ו כ"ו).

ובאשל אברהם בוטשאטש (ס' קמ"ב) כתב שלפי זה אם קרא מלעיל במקום מלרע או להיפך, אולי הוא שינוי משמעות, וצ"ע בזה, עכ"ל. ובערוך השולחן

^כ הטעם מונח הוא טעם מחבר, ואילו הטעם מונח לגרמיה (שתמונתו כמנח רגל, אלא שבא פסיק אחריי להודיע שהמונח שלפניו הוא המונח המפסיק) הוא טעם מפסיק, ובדרך כלל הוא בא לפני מונח רביע (כגון: אֶתְהָאֲחִי עֲשֶׂב | וְנָע זָרַע, וְלָל | דִּקְשׁ עַל-הָאֲרֶץ), אך יש פעמים שבא גם לפני טעמים אחרים.

וכאשר בא מונח ואחריו פסיק, ואין אחריו מונח רביע, יש להסתפק אם הוא מונח לגרמיה, או שהוא מונח רגיל אלא שבא אחריו פסיק (פסיק בא רק אחר טעם מחבר, וענינו להורות על שהיה מועטת מסיבות שונות, אך לא מסיבות תחביריות של פיסוק וחיבור הענין, שהתחביר מתבטא בניגון הטעמים בלבד, ולא ע"י שהייה בין התיבות).

וכדי לדעת איזה פסיק מורה על שהייה בפועל, ואיזה פסיק מורה שהמונח שלפניו הוא מונח לגרמיה המפסיק, מונה המסורה את כל הפסיקים שבמקרא המורים על שהייה, וכל פסיק שאינו נמנה ברשימה זו, מוכח שהוא לגרמיה. ומזה מפסיק זה אינו נמנה ביניהם, מוכח שאינו אלא סימן שהמונח שלפניו הוא מונח לגרמיה ולא המונח המשרת (רשימה זו של המסורה מצויה בכתבי יד שונים של המקרא, וכן במערכת המסורה שבדפוס מק"ג (אות פ'), אך הרשימה שבמק"ג שנויה ומבולבלת מאד לעומת הרשימות המצויות בכתבי היד).

וכלל נוסף ישנו (מובא בספרי המדקדקים העוסקים בכללי הטעמים, וכגון בספר טעמי המקרא המיוחס ל' יהודה בן בלעם), שכל מונח ואחריו רביע, שיש פסיק ביניהם, לעולם המונח הוא מונח לגרמיה, ואינו מונח רגיל עם פסיק אחריו, פרט לפעם אחת בתנ"ך (בישעיה מ"ה ה' ג'-ה) : שהוא מונח ופסיק, ואינו מונח לגרמיה.

^כ בניגון הטעמים המקובל יש נטיה להטעים את התביר בניגון מפסיק יותר מהטפחא, אך באמת הטעם טפחא הוא מפסיק יותר מהתביר, ויש להקפיד על הניגון המתאים בכל מקום של צירוף הטעמים תביר וטפחא, כי בהרבה מקומות זה משנה את פירוש הענין.

^{כה} ובפירוש העמק דבר פירש שלבני ראובן היה מקנה רב, ולבני גד היה מקנה עצום מאד. אך פירוש זה אינו מתאים עם הטעמים שפירושו שלשניהם היה מקנה רב ועצום מאד.

^{כו} ואע"פ ששורוק היא תנועה גדולה, ולכן השווא שאחריה נע, זה רק בשורוק הבא באמצע תיבה, אך שורוק בראש תיבה היא תנועה קטנה, משום שכל שורוק היא ניקוד האות שלפניה, ובראש מילה שאין אות לפניה, נקרא כאילו יש אל"ף לפניה (עיי' מנחת שי בראשית א' י"ד), ומ"מ כיון שאין כאן שתי אותיות המנוקדות בניקוד השורוק, אלא אות אחת, לכן דינה כקבוץ, שהיא תנועה קטנה ולא כשורוק שהיא תנועה גדולה. ויש מקומות שהרבה טועים ומבטאים שווא נע אחר שורוק בראש מילה.

^{כז} משום נסוג אחור. וענין זה מבואר בגליון פרשת שמות תשע"ה הערה י"ז.

^{כח} ענין זה מבואר בגליון פרשת שמות תשע"ה הערה כ"ג.

ל"ב כ"ד: לְטַפֵּלָם - הפ"א בדגש, והשווא נע.

לְצַנְאָכָם - יש להזהר שלא להבליע את האל"ף ולקרוא לְצַנְאָכָם.

ל"ב כ"ה: פֶּאֶשֶׁר אֲדֹנֵי מְצוּה - יש להקפיד לנגן את הטעמים במקומם הנכון, ולא להחליף בין המרכא והטפחא ולהטעים פֶּאֶשֶׁר אֲדֹנֵי מְצוּה.

ל"ב כ"ז: פֶּאֶשֶׁר אֲדֹנֵי דְבָר - יש להקפיד לנגן את הטעמים במקומם הנכון, ולא להחליף בין המרכא והטפחא ולהטעים פֶּאֶשֶׁר אֲדֹנֵי דְבָר.

ל"ב כ"ט: רְאוּבֵן | - מונח ופסק אחריו, ואינו מונח לגרמיה כג.

ל"ב ל"ג: לָהֶם | - מונח ופסק אחריו, ואינו מונח לגרמיה כג.

וְלַחֲצֵי | שְׂבֻט - שני מונחים לגרמיה זה אחר זה.

ל"ב ל"ט: וַיִּוְרֶשׁ אֶת־הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר־בָּהּ - יש להקפיד לנגן את הטעמים במקומם הנכון, ולא להחליף בין המרכא והטפחא ולהטעים וַיִּוְרֶשׁ אֶת־הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר־בָּהּ.

ל"ב מ"ב: לָהּ - מוטעם במרכא כפולה, וניגונו דומה לניגון התביר, אלא שנקשר ומתגלגל בנעימתו עם התיבה שאחריו, שהלא תביר הוא טעם מפסיק, ומרכא כפולה הוא טעם מתברל.

לָהּ - הה"א לא נשמעת, ונקרא לָהּ.

ל"ג ג': מִרְעַמְסָס - העי"ן בשווא נח, והמ"ם בשווא נע. ויתכן שאם קרא מִרְעַמְסָס העי"ן בפתח, והמ"ם בשווא נח, נחשב לשינוי משמעותי. וכן הוא להלן.

מִמְחִתָּה - יש אומרים שהמ"ם בקמץ קטן^ט, וי"א שהמ"ם בקמץ

גדול^מ.

פְּלִימְצָרִים - יש להקפיד לנגן את הטעם כראוי במקף, ולא להשמיט את המקף ולהטעים כָּל מְצָרִים.

ל"ג ד': מְקַבְּרִים - הבי"ת בדגש, והשווא נע.

ל"ג י"ב: בְּדַפְקָה - הדלי"ת בקמץ קטן, והפ"א בשווא נח. וכן הוא להלן.

ל"ג י"ד: וְלֹא־הָיָה - הטעם מלעיל בה"א כז.

ל"ג ל"ו: וַיַּחֲנוּ בְּמִדְבַּר־צָן - הבי"ת רפה^{מא}.

ל"ג מ"ה: בְּדִיבָן - הטעם מלרע בבי"ת. וכן הוא להלן.

ל"ג נ"ב: וְאֶבְרָתָם - הדלי"ת בשווא נח, ולא בשווא נע^{מב}, למרות הקושי^{מג}. ויש להזהר שלא להבליע בתי"ו שישמע כאילו קרא וְאֶבְרָתָם. או לחלקה לשתי מילים ולקרוא וְאֶבְרָתָם. ואם אינו יכול לקרוא בשווא נח בלי להבליע את הדלי"ת או לחלקה לשתי מילים, עדיף לקוראה בשווא נע.

ל"ג נ"ד: וְלִמְעַט - המ"ם רפה, ובשווא נח^{מד}.

אֲשֶׁר־יֵצֵא - הטעם מלעיל ביו"ד כז.

ל"ד ג': מְקַצָּה - הקו"ף רפה, ובשווא נח^{מה}.

ל"ד ד': וְעֵבֶר - הטעם מלעיל בעי"ן כז.

צִנָּה - הטעם מלעיל בצד", ופירושו למקום ששמו צין. והקורא צִנָּה מלרע משנה משמעות ללשון מגז"מ או לשון קורמז.

ל"ד ה': נִחְלָה - הטעם מלעיל בנו"ן, והחי"ת בשווא נח. והוא

הגרונית לחטף קמץ ונפתחה ההברה. וכיון שבמקור ההברה היתה סגורה, דינה כהברה סגורה, ולכן הקמץ שלפניה הוא קמץ קטן אע"פ שלמעשה ההברה נפתחה.

^מ יש שכתבו שכל קמץ קטן חייב לבוא אחריו שווא נח או דגש, וא"כ קמץ הבא לפני חטף קמץ הוא בהכרח קמץ גדול. וכך היא מסורת הספרדים שכל קמץ שאין אחריו שווא נח או דגש, הוא נהגה כקמץ גדול.

^{מא} ענין זה מבואר בגליון פרשת שמות תשע"ה הערה ג'.

^{מב} ולא יתכן כלל שיבוא כאן שווא נע, שהרי אין שווא נע בא לפני דגש. וכל הטעם שהתי"ו דגושה, משום שלפניה שווא נח.

^{מג} הגיית הדלי"ת הרפה דומה להגיית האות זי"ן, ואין כל קושי להגותה בשווא נח לפני האות תי"ו, אך כיון שאצל האשכנזים והספרדים נשתכחה הגיית הדלי"ת הרפה, והוגים כל דלי"ת כמו הדלי"ת הדגושה בדגש קל, נוצר קושי להגותה לפני האות תי"ו. וראה מש"כ בזה בשו"ת פאת שדך ח"ב סוף סימן כ"ד.

^{מד} עיין במאמר על השווא שאחר ה"א הידיעה שם מבואר שכאשר נשמט הדגש שאחר ה"א הידיעה (או אחת מהאותיות כל"ב המנוקדות בפתח להורות על ידוע), ואין מתג לפני השווא, השווא נח.

וכאן אין מתג לפני השווא, ומוכח שהמ"ם שאחריה בשווא נח. ואע"פ שיש מעט ספרים עם מתג לפני השווא, ספרים אלו הלכו בשיטה אחרת שלא דקדקה בהנחת מתגים אלו, ולא באו להורות שהשווא נע.

^{מה} ואע"פ שאחר מ"ם השימוש תמיד יבוא דגש (שהרי מ"ם השימוש היא במקום תיבת מן, ולכן בא דגש אחר המ"ם, להשלים את הנו"ן החסרה), יש תיבות הפותחות בשווא, יוצאות מן הכלל, שהאות שאחר מ"ם השימוש רפה בהן, כגון: מְלַמְעָלָה, מְקַצָּה.

^{מו} כבירמיה מ"ו ג': עָרְכוּ מִגֵּן וְצָנָה וְגִשּׁוּ לְמַלְחָמָה.

^{מז} מילה זו מצויה בלשון חז"ל, כגון: היה ישן בטליתו ואינו יכול להוציא את ראשו מפני הצננה (ברכות כ"ד ע"ב).

(סימן תר"צ סעיף ב') כתב להדיא שאם שינה בזה הוי כמו שינוי בענין, ומחזירין אותו. ולכאורה פשוט כדבריו.

^{לו} כן כתבו רד"ק (מכלול פ' ע"א), ומנחת שי (שמות ה' ט"ו). ובתשלום מקנה אברם פירט מעט יותר, וכתב שנגינתה קרובה לנגינת התביר אך לא עם כ"כ חוזק ורעדה ושבירה.

והרשב"ץ (מגן אבות נ"ה ע"ב) כתב שאינו יודע הבדל בין נגינת התביר לנגינת מרכא כפולה.

והמדקדק בן זאב בספרו תלמוד לשון עברי (סעיף ש"צ) כתב שניגון מרכא כפולה כשני תבירין. וצ"ע בזה.

^{לז} וכתב רד"ק (מכלול כ"ו ע"ב כ"ז ע"א) שהה"א היתה ראויה להיות במפיק, אלא שנחנה כמו שמצאנו פעמים נוספות שראוי להיות במפיק ונשמט המפיק (כגון: ותחמרה בחסיה שמות ב' ג'. למן היום הנקדה, שם ט' י"ח. ועוד). ולפי זה הקורא כאן לָהּ במפיק, לא שינה משמעות.

^{לח} חמש פעמים כתובה מילה זו בתורה, ובכל המקומות העי"ן מנוקדת בשווא, כמו כאן, חוץ מבשמות א' י"א שהעי"ן מנוקדת בפתח.

וכתב האבן עזרא (בראשית מ"ז י"א, שמות א' ז', י"א, י"ב ל"ז) שהיו שני מקומות שנקראו רעמסס, מקום מגורי ישראל הוא רַעַמְסָס העי"ן בשווא, והוא שם מחוז, ורַעַמְסָס בפתח העי"ן הוא שם עיר שאותה בנו בני ישראל, ואינה מקום מגוריהם. ולפי זה לכאורה הקורא רַעַמְסָס בפתח העי"ן במקום בשווא, או להיפך, שינה משמעות.

אך בתרגום יונתן מתורגם בכל המקומות "פילוסין", וכן בתרגום רס"ג מתורגם בכל המקומות "עין שמש", ומשמע מזה שסברו ששניהם מקום אחד. ולפי זה אם שינה וקרא בשווא במקום בפתח או להיפך, לא שינה משמעות (ואע"פ שאם קרא רעואל במקום דעואל וכדומה, צריך לחזור אצל שמואל אדם נקרא פעם כך ופעם כך, מ"מ כאן אם אינו משנה משמעות, יתכן שאינו מעכב משום שהוא שינוי קל בלבד), וצ"ע בזה.

^{לט} שדרך האות הקודמת לחטף, להנקד בניקוד החטף. ומכיון שהאות הגרונית שאחר הקמץ מנוקדת בחטף קמץ קטן, מסתבר שהקמץ שלפניו הוא קמץ קטן.

ואמנם אין דרך קמץ קטן לבוא בהברה פתוחה, אך כאן ההברה סגורה במקורה, שהלא האות הגרונית היתה ראויה להנקד בשווא נח (מקחית), ורק בגלל שדרך שווא נח באות גרונית להתרחב לחטף, הורחב השווא שבאות

לשון נחלמח.

ל"ד י"א: **על־כֶּתֶף** - יש להקפיד על הגייה נכונה של התי"ו, שלא ישמע שקורא כֶּסֶף בסמ"ך^{מט}.

ל"ד י"ד: **כִּי לִקְחֹו** - יש להקפיד לנגן את הטעמים כראוי, ולא להשמיט את המונח ולהטעים כִּי־לִקְחֹו במקף.

הָרְאוּבֵנִי - האל"ף לא נשמעת, ונקרא הָרְוֵבֵנִי.

ל"ד כ"ו: **יִשְׁשַׁכָּר** - השי"ן השניה לא נשמעת, ונקרא יִשְׁכָּרָא.

ל"ה ב': **תִּתְּנֵנִי** - התי"ו בדגש, והשווא נע.

ל"ה ג': **וּמִגְרָשֵׁיהֶם** - הרי"ש בשווא נע. ואין לקרוא וּמִגְרָשֵׁיהֶם במקף.

ל"ה ד': **אָמָה** - האל"ף בפתח, והמ"ם בדגש. והיא יחידת מידה. והקורא אָמָה במקף ורפה^{לא}, משנה משמעות ללשון שפחה. וכן הוא להלן.

ל"ה ה': **אֶלְפִים בְּאַמָּה** - תיבת אֶלְפִים מוטעמת בירח בן יומו, שניגונו כעין מונח^{נב}. ותיבת בְּאַמָּה מוטעמת בקרני פרה^{נב}, שניגונו למנהג האשכנזים כפזר ותלישא גדולה ותלישא קטנה^{נב}, ולמנהג הספרדים כעין פזר רגילה.

ל"ה ו': **וְעֲלִיהֶם** - יש להקפיד על הגייה נכונה של העי"ן, שלא ישמע שקורא וְעֲלִיהֶם באל"ף.

ל"ה ח': **הַמָּעֵט** - המ"ם רפה, ובשווא נח^{מז}.

ל"ה י"ב: **לְמִשְׁפָּט** - הלמ"ד בפתח. ואין לקרוא לְמִשְׁפָּט בשווא.

ל"ה י"ד: **שָׁלֵשׁ** - השי"ן בשווא. ואין לקרוא שָׁלֵשׁ במקף.

ל"ה ט"ו: **רִצָּח הָוָא** - הטעם מלעיל בצד"י, והחית"ת בהעמדה מועטת. וכן הוא להלן.

ל"ה י"ט: **הוּא יָמִית אֶת־הָרֶצֶח** - יש להקפיד לנגן את הטעמים כראוי, ולא להטעים הוּא יָמִית אֶת־הָרֶצֶח.

ל"ה כ': **יְהִדְפְּנוּ** - הדלי"ת בחטף קמץ קטן, והוא נהגה כקמץ קצר מעט^{נא}.

ל"ה כ"א: **אִוּ בְּאִיכָּה** - יש להקפיד לנגן את הטעמים כראוי, ולא להשמיט את המונח ולהטעים אוֹ־בְּאִיכָּה במקף.

ל"ה כ"ב: **וְאִם־בִּפְתָּע** - יש להקפיד על הגייה נכונה של התי"ו, שלא ישמע שקורא בִּפְסַע בסמ"ך^{מט}.

ל"ה כ"ג: **אִוּ בְּכָל־אֶבֶן** - יש להקפיד לנגן את הטעמים כראוי, ולא להשמיט את המונח ולהטעים אוֹ־בְּכָל־אֶבֶן במקף.

וְלֹא מִבְּקֵשׁ רָעָתוֹ - יש להקפיד לנגן את הטעמים במקומם הנכון, ולא להחליף בין המרכא והטפחא ולהטעים וְלֹא מִבְּקֵשׁ רָעָתוֹ.

ל"ה כ"ה: **וַיָּשֶׁב בָּהּ** - הטעם מלעיל ביו"ד^{כז}.

(נחלת יעקב), וכבר דחו גדולי המדקדים האחרונים את דבריו מכל וכל (המכתב מאלה"ה על האור תורה, המדקדק ד"ה, ר' שלמה דובנא, ריו"ה, ועוד).

^{נב} כך כתב בתשלום מקנה אברם בטעם ירח בן יומו.

^{נב} טעמים נדירים בתנ"ך, ט"ז פעמים בכל התנ"ך, ושתי פעמים בלבד בקריאות הנקראות בציבור (כאן, ובאסתר ז' ט'), ובכל המקומות, מגיעים הירח בן יומו והקרני פרה יחד בזה אחר זה, שהמשרת הסמוך לקרני פרה הוא ירח בן יומו.

^{נב} ר' אליהו בחור (סוב טעם ריש פרק ד') כתב שניגון הטעם קרני פרה הוא כפזר ושתי תלישות. וכן כתב ג"כ בספר שיח יצחק (לאחיו ורבו של הט"י, שער ז' פרק א' סעיף י"א).

וכתב כאן בקונטרס דברי אמת לר' איצק פרעמסלא וז"ל: כתב השיח יצחק, נגינת קרני פרה כפזר ושתי תלישות, ונראה לי שהיינו תלישא גדולה ותלישא קטנה, עכ"ל. ובמנורת שלמה ובמנחת כליל ובהיכל הברכה ובמסורת הקריאה אכן כתבו, כנראה ע"פ דבריו, שניגונו כפזר תלישא גדולה ותלישא קטנה.

אך נראה שאין כוונתם שמנגנים קודם פזר ואח"כ תלישא גדולה ואח"כ תלישא קטנה, שהלא קרני פרה הוא טעם מפסיק, ותלישא קטנה הוא טעם מחבר, ואם ניגון הקרני פרה נגמר בניגון התלישא קטנה, א"כ אינו יכול לשמש כטעם מפסיק.

ונראה שכוונתם רק לומר שאין ניגונו כשתי תלישות גדולות או כשתי תלישות קטנות, אלא אחת גדולה ואחת קטנה, אך לא דברו על סדר נגינתם. וא"כ צ"ל שסדר נגינתם הוא פזר תלישא קטנה ותלישא גדולה, או תלישא קטנה פזר ותלישא גדולה.

^{נב} הרשב"ץ (מגן אבות נ"ה ע"ב) כתב שנגינתה דומה לפזר. ובתשלום מקנה אברם (מאטילה) כתב שניגונו קרובה לפזר וכמעט כמוה רק עם חזק גדול מהפזר והתחלפות מה ורעד כאילו הקול יראה שתיים עם סיבוב בסופם. ובספר טעם ודעת (לר' אליהו גאנס, דפוס בשנת תרפ"ו) כתב שכפי קבלתם ניגונו כפזר רגיל. ויש לציין, שפזר רגיל מכונה במסורה "פזר", וקרני פרה מכונה "פזר גדול". אך אצל הספרדים כל פזר נקרא "פזר גדול". וזה כנראה משום שאצלם לא היה כ"כ הבדל בנגינה בין פזר לקרני פרה, לכן גם לפזר רגיל קראו פזר גדול כמו שקוראים לקרני פרה.

^{נב} ניקוד החטף קמץ כאן הוא שווא נע במהותו, ונהגה כקמץ משום שמקורו מהמילה "לְהִדְפֹּת" שהדלי"ת בחולם, ולכן כשהתארכה המילה והחולם התבטל והפך לשווא, נשאר שווא זה נוטה לקמץ כדי לשמור על הגיית החולם המקורית (כמבואר בארוכה במאמר החטפים).

מח וכן בפסוק נִחְלָה עֲבָר עַל נִפְשָׁנוּ (תהילים קכ"ד ד') הטעם מלעיל בנו"ן והחית"ת בשווא נח, והוא מלשון נחל.

והקורא כאן נִחְלָה מלרע משנה משמעות ללשון חולי (כבירמיה י' י"ט: אִוּ לִי עַל־שִׁבְרִי נִחְלָה מִכְּתִי). והקורא נִחְלָה מלרע ובחטף פתח משנה משמעות ללשון נחלת ארץ (כדלהלן ל"ו ז': וְלֹא־תִשָּׁב נִחְלָה לִבִּי יִשְׂרָאֵל). (אבן עזרא תהילים קכ"ד ג').

^{מט} שהגיית התי"ו הרפה דומה להגיית הסמ"ך, ואם יקראנה ממש כסמ"ך, שינה משמעות. ומי שאינו יודע להגות את התי"ו כהוגן, אלא רק כסמ"ך, היה מקום לומר שעדיף שיקראנה בדגש קל, מאשר שיקראנה כסמ"ך ותשתנה המשמעות.

אך בשו"ת פאת שדך (ח"א סימן כ"ד) אין דעתו נוחה מזה, וכתב שאין לחדש שיבושים כנגד משפטי לשון הקודש, כי השיבושים הישנים שאנחנו אנוסים במבטאם אין להקפיד עליהם כל כך, ויש לדמותם למה שאמרו ודלוגו עלי אהבה (כמובא בתוס' במסכת עבודה זרה דף כ"ב ע"ב ד"ה רגלא, בשם המדרש), וכשם שחס הקב"ה על השיבוש של עם הארץ שאין בו דעת ללמוד, כך חס על השיבוש שהורגלו בו הדורות וקשה לנו לעוקרו.

והוסיף, שמי שלבו חרד ואינו רוצה לסמוך על המנהג שהורגלו בו, מוטב שילך אל בני תימן וירגיל לשונו בקריאת תי"ו רפה כהוגן, אך לא יחדש שיבושים לקרוא בתי"ו דגושה.

^נ והשוורוק שבו"ו הוא ניקוד הרי"ש, אע"פ שהאל"ף מבדילה ביניהם. והרבה טועים וקוראים הָרְאוּבֵנִי כשהרי"ש בשווא נע (וגם המתג שתחת הרי"ש מטעה מעט, שדומה לשווא).

ויש לציין, שמחמת שיש אות אל"ף בין הוי"ו בו מנוקד השוורוק לבין הרי"ש המנוקדת בשוורוק, יש סופרים (כגון בכ"ט ט"ב) שניקדו הָרְאוּבֵנִי בניקוד כפול, גם בקבוץ תחת הרי"ש, וגם בשוורוק אחריה, וכדי שלא יטעו ויקראו גם את האל"ף, הושם קו רפה מעל האל"ף לסימן שאינה נקראת (שבכל כתבי היד הקדומים על כל אות ששייך בה דגש ורפה, היו מסמנים דגש ע"י נקודה בתוך האות, ורפה ע"י קו מעל האות, ולא היו אותיות ללא סימן כלל). הסופרים המאוחרים יותר, השמיטו את קו הרפה, והשתמשו בדגש ובהשמטתו בלבד, אַמֵּם, גם הסופרים שניקדו בניקוד כפול, לא ניקדו כן בעקביות, משום שאין ניקוד זה חובה.

וכיו"ב בתיבת מאום (דניאל א' ד', איוב ל"א ז'), שגם בה האל"ף לא נקראת, והשוורוק הוא ניקוד המ"ם, ונקראת מום, יש סופרים שניקדו שם מָאום בניקוד כפול, כמו כאן.

^{נא} ע"פ כל המקורות מכל המדקדים ראשונים ואחרונים (בן־אשר, אבן־עזרא, רד"ק, רמ"ה, מאיר, ועוד רבים), יש לקרוא תיבה זו בשי"ן אחת בלבד, והמנהגים השונים הנהוגים במקצת קהילות לקרוא בשתי שי"ן, אין להם מקור קדום כלל, אלא התחילו להתפשט לפני כשלוש מאות שנה מאחד שחידש לקרוא בשתי שי"ן

אַשְׁרֵמֶשֶׁח - יש להקפיד על הגייה נכונה של החי"ת, שלא ישמע שקורא מֶשֶׁח בכ"ף.

ל"ה ל"א: **אַשְׁרֵהוּא רָשָׁע לָמוּת** - יש להקפיד לנגן את הטעמים כראוי, ולא להטעים אֶשְׁרֵהוּא רָשָׁע לָמוּת.

ל"ה ל"ג: **יִתְּנֶיךָ** - החי"ת בחטף פתח. ואין לקרוא יִתְּנֶיךָ בשווא נח.

הוּא יִתְּנֶיךָ אֶת־הָאָרֶץ - יש להקפיד לנגן את הטעמים כראוי, ולא להטעים הוּא יִתְּנֶיךָ אֶת־הָאָרֶץ.

שִׁפְכוּ - הפ"א בשווא נע.

ל"ו ו': **זֶה הַדָּבָר** - יש להקפיד לנגן את הטעמים כראוי, ולא להשמיט את המונח ולהטעים זֶה־הַדָּבָר במקף.

ל"ו ח': **יִירָשׁוּ** - הרי"ש בשווא נע.

ל"ו י"ג: **אֵלֶּה הַמִּצְוֹת** - יש להקפיד לנגן את הטעמים כראוי, ולא להשמיט את המונח ולהטעים אֵלֶּה־הַמִּצְוֹת במקף.

יִרְחוּ - הרי"ש בצירי. ואין לקרוא יִרְחוּ בחיריק"י.

חילופי נוסחאות

ל"י י"ג: **אָתָם** / **אֵתָם**

במרכא - בכתבי היד: ט"ב ט"ד ט"ה ט"ו, ס"ה ס"ו, א"ג א"ה א"ו א"י. ~ ובדפוסים: מק"ג, רוו"ה, לטריס, גינצבורג, קסוטו, קורן, ברויאר. ~ וכן נכון לפי כללי הטעמים¹².

במונח - בכתבי היד: ט"ח, ס"א ס"ב ס"ג ס"ד ס"ה ס"ו ס"ז ס"ח ס"ט ס"י ס"יא ס"יב ס"יג ס"יד ס"ט"ו ס"ט"ז ס"ט"ח ס"ט"ט, ס"ו ס"ח ס"ט ס"יב א"ה א"ז א"ח א"י. ~ ובדפוסים: מק"ג, רוו"ה, לטריס, גינצבורג, קסוטו, קורן, ברויאר. ~ וכן כתבו אור תורה ומנחת שי.

¹² בתורה לעולם כתוב ירחו חסר, והרי"ש מנוקדת בצירי. ובנביאים פעמים שכתוב ירחו חסר והרי"ש בצירי, ופעמים שכתוב ירחו מלא והרי"ש בחיריק.

¹³ הכלל הוא (מובא בדקדוקי הטעמים (בו"ש סעיף 21, דותן שער ט'). ובספר טעמי המקרא המיוחס לר' יהודה בן בלעם (שער הורקא). ובעין הקורא (בראשית ל"ז ב'). וכן בשאר הקדמונים ובמסורה) **שכאשר יש יותר ממשרת אחד לזורקא, המשרת הסמוך לזורקא הוא מונח, אך כאשר יש פסיק או מתג בין המשרת האחרון לזורקא, ולפניו בא קדמא, המשרת הסמוך לזורקא יהיה מרכא ולא מונח.**

וכיון שכאן יש פסיק בין המשרת לזורקא (ופסיק זה נמנה ברשימת הפסיקים במסורה), המשרת ראוי להיות מרכא ולא מונח.

ובכתבי היד ס"ח א"ב מוטעם כאן במונח, ולא מסומן פסיק בין המונח לזורקא, ובדפוס מק"ג מוטעם כאן במרכא, ולא מסומן פסיק בין המרכא לזורקא.

¹⁴ ובגליון ציין שכן הוא ברוב הספרים, אך בספרים אחרים מוטעם וכלי הקדש במונח זקף.

¹⁵ נראה שתוקן ממרכא תביר למונח זקף, ואכן בתרגום שם מוטעם במרכא תביר (ודרך כתיב היד להטעים את התרגום בטעמים בהם מוטעם הפסוק).

¹⁶ בעין הקורא כתב: וכלי הקדש ב' דסמיכי בטעם באוריתא אשר ישרתו. והיינו, שצמד המילים "וכלי הקדש" מופיע פעמיים בתורה, ובשני הפעמים מוטעם בצורה זהה, והמקום הנוסף הוא בפסוק וכלי הקדש אשר ישרתו בָּהֶם (לעיל ג' ל"א). ומוכח מדבריו שגם כאן מוטעם בזקף כמו בפסוק וכלי הקדש אשר ישרתו בָּהֶם.

ובמק"ג מוטעם כאן וכלי הקדש במרכא תביר, אך במסורה שם נמסר: ב' בטעם בתורה אשר ישרתו. והיינו שמוסרת שמוטעם במונח זקף, ויוצא שנוסח המסורה שבו סותרת את הנוסח שמוטעם בספר.

ואכן בחומש עם מנחת כליל, וכן בחומש היכל הברכה, תוקן נוסח המסורה, ונמסר שם: ב' בתורה אשר ישרתו. והיינו שהמסורה רק מוסרת שצמד

ל"א ו': **וכלי הקדש** / (וכלי הקדש)

במרכא תביר - בכתבי היד: ט"ב ט"ג ט"ד ט"ה ט"ו ט"ח, ס"א ס"ב ס"ג ס"ד ס"ה ס"ח ס"ט ס"י ס"יא ס"יב ס"יג ס"יד ס"ט"ו ס"ט"ז ס"ט"ח ס"ט"ט, ס"ו ס"ח ס"ט ס"יב א"ה א"ז א"ח א"י. ~ ובדפוסים: מק"ג, רא"פ, לטריס, גינצבורג, קסוטו, ברויאר.

במונח זקף קטן - בכתבי היד: ס"ה ס"א ס"יב ס"יג ס"יד ס"ט"ו ס"ט"ז ס"ט"ח ס"ט"ט, ס"ו ס"ח ס"ט ס"יב א"ה א"ז א"ח א"י. ~ ובדפוסים: רוו"ה, קורן. ~ וכן הוא בעין הקורא¹⁷.

ל"א ט"ז: **על־דבר־פֶּעֶזר** / (על־דבר פֶּעֶזר)

במקף - בכתבי היד: ט"ב ט"ג ט"ד ט"ה ט"ו ט"ח, ס"א ס"ב ס"ג ס"ד ס"ה ס"ח ס"ט ס"י ס"יא ס"יב ס"יג ס"יד ס"ט"ו ס"ט"ז ס"ט"ח ס"ט"ט, ס"ו ס"ח ס"ט ס"יב א"ה א"ז א"ח א"י. ~ ובדפוסים: מק"ג, רא"פ, לטריס, גינצבורג, קסוטו, ברויאר.

במונח - בכתבי היד: ס"ה ס"א ס"יב ס"יג ס"יד ס"ט"ו ס"ט"ז ס"ט"ח ס"ט"ט, ס"ו ס"ח ס"ט ס"יב א"ה א"ז א"ח א"י. ~ ובדפוסים: רוו"ה, קורן.

ל"א מ"ט: **עֲבָדֶיךָ נְשָׂאוֹ** / (עֲבָדֶיךָ נְשָׂאוֹ)

ברביע - בכתבי היד: ט"א ס"ט"ב ט"ג ט"ד ט"ה ט"ו ט"ח, ס"א ס"ב ס"ג ס"ד ס"ה ס"ח ס"ט ס"י ס"יא ס"יב ס"יג ס"יד ס"ט"ו ס"ט"ז ס"ט"ח ס"ט"ט, ס"ו ס"ח ס"ט ס"יב א"ה א"ז א"ח א"י. ~ ובדפוסים: מק"ג, רא"פ, לטריס, גינצבורג, קסוטו, ברויאר.

בזקף קטן - בכתבי היד: א"ג א"ז א"ח א"י. ~ ובדפוסים: רוו"ה, קורן. ~ וכן הוא בעין הקורא¹⁸.

עֲבָדֶיךָ נְשָׂאוֹ / (עֲבָדֶיךָ נְשָׂאוֹ)

הנו"ן רפה - בכתבי היד: ט"א ס"ט"ב ט"ג ט"ד ט"ה ט"ו ט"ח, ס"א ס"ב ס"ג ס"ד ס"ה ס"ח ס"ט ס"י ס"יא ס"יב ס"יג ס"יד ס"ט"ו ס"ט"ז ס"ט"ח ס"ט"ט, ס"ו ס"ח ס"ט ס"יב א"ה א"ז א"ח א"י. ~ ובדפוסים: מק"ג, רא"פ, לטריס, גינצבורג, קסוטו, ברויאר.

הנו"ן דגושה - בכתבי היד: ס"ו ס"ט, א"א א"ג א"ד א"ו א"ח א"י. ~ ובדפוסים: רוו"ה, קורן. ~ וכן הוא בעין הקורא¹⁹.

ל"ב י"ג: **הָרַע** / (הָרַע)

הרי"ש בפתח - בכתבי היד: ט"ב ט"ג ט"ד ט"ה ט"ו ט"ח ט"ט, ס"ו ס"ח ס"ט ס"יב א"ה א"ז א"ח א"י. ~ ובדפוסים: קסוטו, ברויאר. ~ וכן נמסר בחילופים בשם בן אשר ובן נפתלי²⁰.

המילים "וכלי הקדש" מופיע פעמיים בתורה והמקום הנוסף הוא בפסוק וכלי הקדש אשר ישרתו בָּהֶם, אך אינה מוסרת כלל על ההטעמה.

¹⁷ יש להעיר, שחילוף טעמים זה מהווה שינוי משמעות, שאם מוטעם וכלי הקדש במונח זקף, א"כ הפיסוק הוא: וכלי הקדש, וְחֲצֵצְרוֹת הַתְּרוּעָה בְּיָדוֹ. ומשמעות הפסוק שרק החצוצרות היו בידו. אך אם מוטעם וכלי הקדש במרכא תביר, א"כ הפיסוק הוא: וכלי הקדש וְחֲצֵצְרוֹת הַתְּרוּעָה, בְּיָדוֹ. ומשמעות הפיסוק שניהם היו בידו (ואכן בספרות פירש שכלי הקדש וחצוצרות התרועה שניהם היו בידו, והכוונה ברשותו ולא בידו ממש. והרלב"ג אף כתב שהיו שבתיהם וְחֲצֵצְרוֹת יְתִירָה, וכוונת הפסוק שכלי הקדש שהם חצוצרות התרועה, היו בידו).

¹⁸ נראה שנמחק מונח ותוקן למקף.

¹⁹ יתכן שההטעמה בזקף היא טעות שנגרמה בהשפעת הפסוק לעיל (ל"ב כ"ה) בו מוטעמות תיבות עֲבָדֶיךָ יַעֲשׂוּ הדומות לתיבות עֲבָדֶיךָ נְשָׂאוֹ הכתובות כאן, בזקף ולא ברביע.

²⁰ אך ציין בעין הקורא שיש גם ספרים אחרים בהם הנו"ן רפה.

²¹ ענין חילוף זה מבואר בגליון פרשת שמות תשע"ה הערה ל"ז.

²² נראה שתוקן מקמץ לפתח.

²³ כן הוא בספר החילופים מישאל. ובספר המסורה (עמ' תקע"ו) נמסר כאן על חילוף בין בן אשר לבן נפתלי, שלבן אשר מנוקד הָרַע בקמץ, ולבן נפתלי מנוקד הָרַע בפתח.

²⁴ ויש מסורות התומכות בניקוד הָרַע בפתח בפסוקנו. בכ"י ט"ד נמסר כאן במסורה גדולה: כל עשיה הרע פתח, בר מן ב' קמץ, ויתעם מנשה, וטוב משניהם את אשר עדן, וכל קריה דכותה קמץ בר מן ב' פתח, על הרע כפים להיטיב, ישוב הרע לשררי.

